

TÖRTÉNETI DOLGOZATOK

SZÁZÉVES A MAGYAR STATISZTIKA HÁZA

VISI LAKATOS MÁRIA

A nehezen megszülető, ám az idő múlásával annál életképesebbnek bizonyuló Deák Ferenc-i mű, a 67-es kiegészítés 1896-ban alig harminc esztendősen. Ekkorra már egyértelműen igazolódott, hogy a kiegészítést követő társadalmi–gazdasági átalakulás nélkül Közép-Európának ebben a régiójában nem jöhetett volna létre az a polgári államszervezet, melynek a hivatalos statisztika intézménye is szerves része lett. A fejlődésben előttünk járó nyugat-európai államokban már korábban lejátszódik ez a folyamat. A hazai, negyvennyolc utáni nemzedéknek pedig nem egy tagja megfordul Nyugat-Európában, vagy az emigráció kényszerében, vagy tanulmányok folytatása céljából és hangya szorgalommal készül fel egy remélt jövőre, hogy majd európai műveltséggel, modern szakszerűséggel vegye kezébe az állami, a gazdasági és a társadalmi élet egy-egy területének irányítását. (Gondoljunk *Eötvös Józsefre*, *Trefort Ágostonra*, *Baross Gáborra*, *Keleti Károlyra*, *Csengery Antalra*, *Hunfalvy Jánosra*, *Pulszky Ferenc*re stb.). Közülük néhányan éppen a korszak egyik legdinamikusabban fejlődő szakterületével (-tudományával), a statisztikával jegyzi el magát.

A magyar hivatalos statisztikát hosszú időre meghatározza az alapítók kimagasló szakmai igényessége. Pedig akkor sem volt könnyű elfogadtatni ezt a szakmát a hazai közvéleménnyel, és olykor még a kormányzattal is hadakozni kellett a létéért. Az 1870-es években, 1878-ig, az ország rendkívül nehéz pénzügyi viszonyai miatt a Hivatal eredeti költségvetését erősen csökkentették, és tíz évvel a lendületes kezdetek után, 1877-ben, mintha a Hivatal fennmaradása is kétségessé vált volna. Mindenekelőtt Keleti legendás „keménysége”,¹ majd Trefort Ágost hathatós közbenjárása kellett ahhoz, hogy az intézmény megerősödve megújuljon. *Mike Gyula* így értékelte ezt az időszakot.² „Ennek

¹ Lásd: *Ágai Adolf (Porzó)*: Utazás Pestről Budapestre (Rajzok és emlékek a magyar főváros utolsó 65 esztendejéből) c. első kiadásban 1908-ban megjelent művét, melyben felidéri a város híres szellemi központjait, közöttük az Eggenberger-féle könyvkereskedést a régi Kuria utca sarkán, és amelyben olvasható: „Ide járt az évelődő *Pákh*, aki tele marékkal szórta élceit. Csakhogy nem volt akkor még jelen élclap-szerkesztő, hogy azokat összegyűjtse. *Greguss Ágostnak*, a kitűnő magyar aesztétikusnak „Gipsy” kutyája, egy hihetetlen csúnya pinesi, itt gyarapította, *Pákh* szerint az ő, filozófiai ismereteit. A tudós és költő *Greguss Gyula* itt merült bele a fölvágtatlan példányok óvatos kutatásába, a *Greguss János*, aki olyan jól tudott volna festeni, itt pipázta és bölcselkedte el sok szép délutánját. S itt láttam először a Gregussok sógorát, a kemény *Keleti Károlyt* is. Épp a Malthus-elmélet ellen hadakozott ékecsszólan. Senki sem volt köztünk, aki sejtette volna, hogy félórával azelőtt véres párbajban kaszabolta össze *Aldor Imrét*.” (Lásd harmadik kiadás. Pallas Irodalmi Nyomda és részvénytársaság. Budapest. 1912. 109. old.)

² *Mike Gyula*: A magyar hivatalos statisztikai szolgálat története és mai szervezete. (Sokszorosított anyag.) Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1942. 51 old.

a joggal, küzdelmes éveknél nevezhető időszaknak a történetéből azonban mégis megemlítést érdemel az, hogy 1876-ban a Nemzetközi Statisztikai Kongresszus 9. ülészakát Budapesten tartotta meg. Ez kétségtelenül annak a rendkívüli munkának és erőfeszítésnek az elismerését jelentette, amelyet az Országos Statisztikai Hivatal akkori vezetője a szokatlanul mostoha viszonyok között is kifejtett.”

A „rendkívüli munka és erőfeszítés” megérlelte gyümölcsét. 1896-ban a Statisztikai Hivatal tevőlegesen kiveszi részét a millenniumi ünnepek előkészítésében, és sikerrel szerepel az ezredéves kiállításon is.³ Az ünneplők között az intézmény maga is ünnepelt. Ugyanis 25 esztendővel azelőtt, 1871-ben jött létre az önálló Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, mely ezen időponttól kezdve saját ügykörrel és ügyviteli szabályzattal, a király által kinevezett igazgatói rangú vezetővel bíró önálló költségvetési intézmény, még ha ez a költségvetés szűkös is mindarra, amit a nagyot álmodó és akaró Keleti Károly és munkatársai – majd követőik – megvalósítani szándékoztak.

1896-ban azonban a Hivatal alapító igazgatója már négy éve halott. A tanítvány-utód, *Jekelfalussy József* lépett a helyébe, aki már egy pozíciójában megerősödött, tevékenységében egyre szélesedő hivatalt irányít. „Az az intenzív és eredményes munkásság, amely a Statisztikai Hivatalnak a 80-as években kifejtett működését jellemezte, a 90-es évek alatt, az új igazgató vezetése mellett is tovább folytatódott. Keletié volt az úttörés érdeme, Jekelfalussyé a továbbfejlesztés dicsősége.” – írja ugyancsak Mike Gyula.⁴

A „rendkívüli erőfeszítések” és az 1896–1898-as években beérett eredmények illusztrálására idézzük fel az 1897. évi XXXV. tc.-t, sorrendben a második statisztikai törvényt, melyet ekkor Európa legkorszerűbb statisztikai törvényének ismertek el külföldön is. Sokatmondó Mike Gyula összefoglaló ismertetése a törvény legfőbb kitételeiről, melyek jól tükrözik a Hivatal az időre elért eredményeit.

„A Statisztikai Hivatalnak ezt a törvényes szabályozását az 1897: XXXV. t.-c. hozta meg. E törvény behatóbb ismertetésével is később, külön fogunk foglalkozni. Ezúttal mindössze csak annyit, hogy *a magán-személyek adatszolgáltatási kötelezettségének megállapításával, valamint az adatgyűjtés eredményessége érdekében kimondott szankciókkal* az új törvény több mint 30 éven keresztül a legnehezebb körülmények között is biztosítani tudta a Hivatal eredményes munkáját, s a törvény megalkotóinak helyes elgondolását semmi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy ez a törvény hosszú időn keresztül sok idegen államnak is mintául szolgált statisztikai szolgálatának megszervezésénél vagy újjáalakításánál.

Az új törvény 3. §-ában foglaltak alapján újra szabályoztatott a M. kir. Központi Statisztikai Hivatal *ügyköre és ügyvitelére is* (8339/1897. K.M. eln.). Ez az új ügyviteli szabályzat körülírta a Központi Statisztikai Hivatalnak úgy a kereskedelemügyi miniszterhez, valamint a többi miniszterekhez való viszonyát, nemkülönben a hivatal által saját hatáskörben elintézendő ügyeket, szabályozta a minisztériumok működéséről s az ország közállapotairól a miniszterelnök által az országgyűlés elé terjesztendő jelentés és évkönyv szerkesztésének módozatait.

³ Lásd: A statisztika az 1896. évi millenniumi kiállításon. *Statisztikai Szemle*. 1996. évi 5–6. sz. 482–498. old.

⁴ Lásd: *Mike* i. m. 8. old.

Az ügyviteli szabályzattal egyidejűleg kiadott az 1897: XXXV.t.–c. 7. §-ában előírt *statisztikai szakvizsgaszabályzat* (8339/1897. K.M. eln.), valamint a törvény 4. §-ában foglaltak alapján a M.kir. Központi Statisztikai Hivatal *nyilvános könyvtárának és térképgyűjteményének* ügykezelésére s használatára vonatkozó *szabályzat* (8339/1897. K.M. eln.). Ezt az utóbbit később még kiegészítette a *Központi Statisztikai Hivatal megillető nyomdatermékek kötelempéldányainak beszolgáltatására vonatkozó rendelet* (2862/1898. K.M. eln.).

A korszerű új törvény, valamint az annak alapján kiadott szabályzatok birtokában végre elindulhatott a hivatal azon az úton, amely új nagyszerű korszak kezdetét jelentette számára, s amelyen haladva kifejthette a benne rejlő sokoldalú képességeket.

Az új törvény értelmében a Központi Statisztikai Hivatal működéséről évenként tüzetes munkaterv volt készítendő a parlament számára, s ez a munkaterv a már folyamatban lévő adatok felsorolásán kívül magában foglalta a következő évre tervezett adatgyűjtéseket, ez utóbbiak tárgyának és módszerének megjelölésével. A parlament elé terjesztett ezeknek a *munkaterveknek*, valamint (ugyancsak az 1897: XXXV.t.–c. alapján (5. §.)) a miniszterelnök által az országgyűlés elé terjesztett jelentéseknek (ú.n. *kormányjelentés*) alapján – amelyek a Központi Statisztikai Hivatal egy-egy évi működését is felölelik – 1898-tól kezdve pontosan nyomon tudjuk követni a Hivatal munkásságát, úgy az elgondolásokban (munkaterv), mint a tényleges kivitelben (Kormányjelentés).

A M. kir. Központi Statisztikai Hivatal működésére vonatkozólag első ízben az országgyűlés elé terjesztett „Munkatervbe” (1898. évi) az alábbi adatgyűjtések voltak felvéve:

1. a népmozgalomi statisztika;	12. a tengerészeti (hajó- és áruforgalmi) statisztika;
2. az aratási és szőlészeti statisztika;	13. a tengeri halászat statisztikája;
3. az állatvásárok statisztikája;	14. a vasúti statisztika;
4. a piaci árak statisztikája;	15. a hitelintézetek statisztikája;
5. a bányászati és kohászati statisztika;	16. a biztosító intézetek statisztikája;
6. az ásványvízforrások statisztikája;	17. a tűzkárok statisztikája;
7. a gyári törzskönyvben nyilvántartott gyártelepek statisztikája;	18. a közoktatásügyi statisztika;
8. a betegsegélyező pénztárak statisztikája;	19. az egyházi és hitéletre vonatkozó statisztika;
9. az ipari balesetek statisztikája;	20. a felekezeten kívül állók statisztikája;
10. a kézi zálogkölcsonüzletek statisztikája;	21. a házassági perek statisztikája;
11. az áruforgalmi statisztika;	22. a bűnügyi statisztika;
	23. a véderő-statisztika.

Hatalmas és átfogó munkaprogram ez, amely alkalmasnak látszik arra, hogy annak alapján a hivatal az ország közállapotainak fontosabb viszonyairól áttekintést tudjon nyújtani.”⁵

⁵ Lásd: *Mike Gyula*: i.m. 10-11. old.

Az elvégzett munka mennyiségének vázlatos felmérésekor nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a Hivatal erre az időszakra fennállása óta már lebonyolított és feldolgozott két teljes népszámlálást és olyan nagy jelentőségű felvételeket, mint az 1893. évi cigányszámlálás, az 1895. évi mezőgazdasági üzemfelvétel. Megújították a népmozgalmi statisztikát, rákstatistikát és öngyilkossági statisztikát készítettek a halálozási lapok felhasználásával stb., hogy csak a legjelentősebbeket említsük.

E szerteágazó, a kor társadalmi–gazdasági életét egyre szélesebb sávban lefedő statisztikai munkát 1896-ban 55 állandó státusú tisztviselő végezte.⁶ Más forrásból⁷ azonban azt is megtudhatjuk, hogy ezeknek a hivatali tisztviselőknek a köre csaknem megegyezően akkora létszámú külső alkalmazottakkal, díjnokokkal és ún. kültagokkal egészült ki.

Fontos statisztikai, de tágabb értelemben vett művelődéstörténeti tény az is, hogy 1896-ra a Statisztikai Hivatal *Könyvtára* már 65-66 ezer bibliográfiai tételt mondhat magáénak. A Könyvtár az ország második legnagyobb könyvtára lett, állománya Európa-szerte ismert, állandó cserekapcsolatban áll az európai statisztikai hivatalok könyvtáráival. Igazgatója *Findura Imre*, aki hosszú éveken át vezeti az intézményt. Ekkor lett a Könyvtár nyilvános, azaz – engedéllyel – már nem csak szakmabeli érdeklődő is használhatta.

Mindezeket az eredményeket azonban – bátran mondhatjuk – mostoha külső körülmények között érték el. A Hivatalnak megalakulása óta és még 1896-ban sincs állandó székhelye. 1867-ben az alapító hét munkatárs „...a főnök magánlakásán húzódott meg...” – ahogy *Bokor Gusztáv* írja.⁸ Több mint huszonöt éven át tartó vándorlása során pedig – 1896-ig – az alábbi helyszíneken működött a Statisztikai Hivatal.

1. Aldunator 20.	1867 májusától az év őszéig	Keleti Károly lakása (körülbelül a mai Belgrád rakparton)
2. Aldunator 2.	1867 ősztől 1869 októberéig	A Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztériumban, „... a hol a III. emeleten volt egynéhány sötét szobája.” ⁹
3. Kis-mező utca 3.	1869 októberétől 1870 novemberéig	A mai VII.kerület Klauzál utca egyik frissen felépült házának II. emeletén (az épületet még nem lehetett fűteni).
4. Lánchíd utca (1870-ig a Fő utca folytatása)	1870 novemberétől 1871 novemberéig	Az Ybl Miklós tervei szerint 1870 körül épült Széchenyi-szállóban.
5. Lánchíd utca	1871-től 1873-ig	Az előbbi épülettől két házhelynyire felépült br. Liphay Béla-féle palotában. Az egész épületsor elpusztult a második világháborúban, ma közpark a helyük.

⁶ Magyarország tiszti czim- és névtára, 1896. Orsz. m. kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1897. 260. old.

⁷ *György Aladár*: Magyarország hivatalos statisztikája. Történelme és fejlődése. Budapest. 1885. V+452 old.

⁸ *Bokor Gusztáv*: A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest. 1896. 247 old. „A statisztikai szakosztály tagjaivá lettek: *Dr. Barsi József, Beöthy Leo, Halász Imre és Hunfalvy János*. Igtatóvá: *Duka Marczel*, segédigtatóvá pedig *Hieronymy Béla*.” 25. old.

⁹ *Bokor* i. m. 25. old.

6. Országház utca (Vár)	1873-tól 1879 novemberéig	A régi országház épülete a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium budai palotájában „...ahol tulajdonképpen a folyókat alakították át szobákká.” ¹⁰
7. Múzeum körút 6–8.	1879. november elejétől 1880 őszéig	Az Állatgyógyintézet házában, amit hamarosan bontásra ítélték, és itt építették fel a Királyi József Műegyetem épületét, mely a mai Eötvös Loránd Tudományegyetemhez tartozik. Ebben az időszakban a Haris-bazárban (a mai Haris-köz helyén) is béreltek helyiséget a népszámlálási munkák céljaira.
8. Donáti utca 2.	1880 őszétől 1887-ig	Az I. kerület Donáti utca és Albrecht út (ma Hunyadi János út) sarkán álló magánházban. „...addig aránylag még a legkényelmesebbet.” ¹¹
9. Ferenc József tér 5.	1887-től 1890-ig	A Földművelésügyi Minisztérium palotájában (a mai Roosevelt téren).
9. Akadémia utca 12.	1890-től 1898-ig	Bérelt épület a Hivatal számára.

Az 1896. évi Tiszti czim- és névtár szerint a Statisztikai Hivatal még az Akadémia utca 12-ben található. A *Magyar Estilap* 1896. március 26-i számában azonban már a következő kis hír jelent meg, amelyből kiolvasható, hogy minden bizonnyal hosszabb ideje folytak tárgyalások a hivatal épületéről és a hely kijelöléséről:

„**Miniszteri leiratok.** A kereskedelmi miniszter ajánlatot tett a fővárosnak, hogy az országos statisztikai hivatal épülete részére a budai Klemm-féle telepekből 7800 négyszögöl területet 10 000 forintért hajlandó átvenni. Az épületet még ez év őszén szeretné tető alá hozni.”¹²

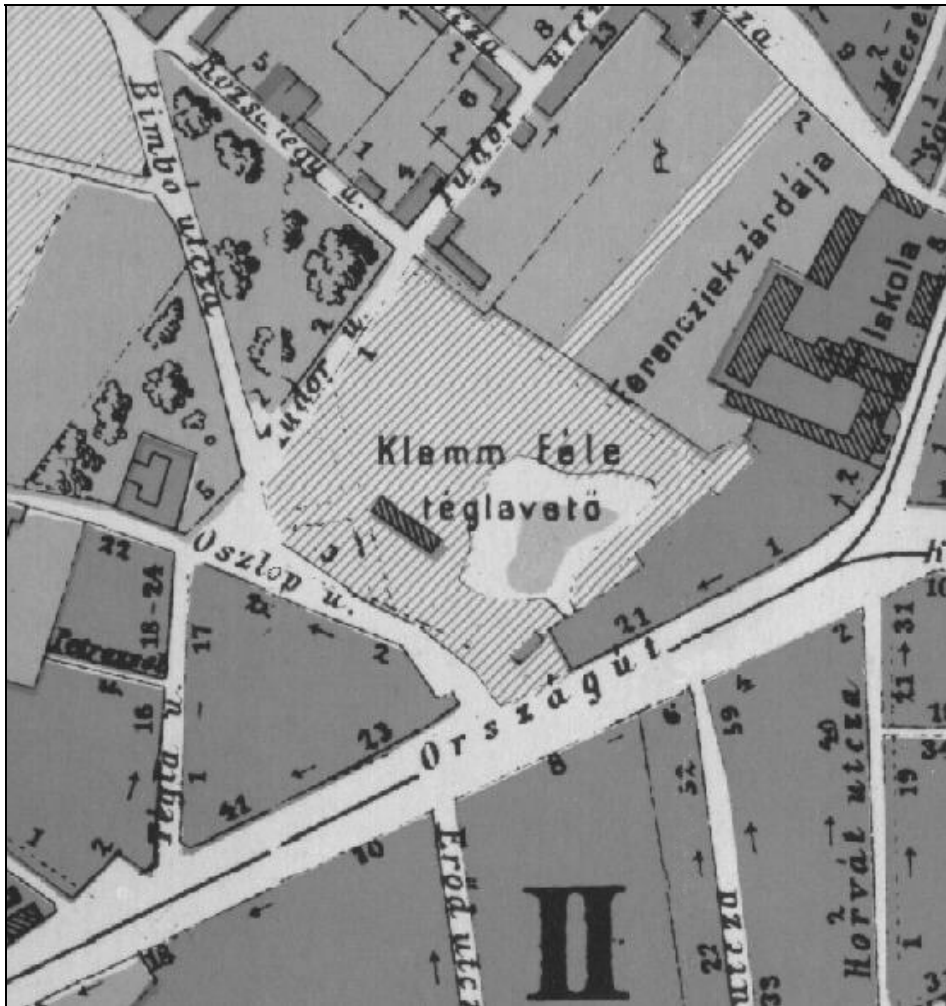
1896 tavaszán a mai épület helyén valóban még csak a Klemm-féle téglavető kis bányatava és barakkjai láthatók. Az egykori Téglá utca neve őrizte emlékét. A gödör oldalán és szemközt a Rózsahegy(-domb) szőlővel beültetett lankái kúsznak felfelé. Egy-két nyaraló, villaszerű épület és egy kis kápolna áll a környéken, a közeli Kálvária-domb lejtőin és a Rókushegyen. Az Országút mentén aprócska házak, mesteremberek, kiskereskedők, vincellérek (kapások, emléküket a Kapás utca neve őrzi) lakásai és műhelyei állnak. A még ma is Petrezselyem nevet viselő kicsi utca néhány házában – a hagyomány szerint – a lakók a legősibb női foglalkozást űzik. Ekkor még csak a Ferencesek temploma és rendháza emelkedik ki a városfalhoz és a Duna-menti hadi úthoz (Fő utca)

¹⁰ *Bokor* i. m. 26. old.

¹¹ *Bokor* i. m. 26. old.

¹² A kereskedelmi miniszter br. *Dániel Ernő* (1843–1923) volt, aki 1895-től 1898-ig, a Bánffy-kormányban töltötte be ezt a tisztséget.

közeli végvidéken, a vidékies-bukolikus tájból. Az utcák találkozásánál, a téglavető előtt, kis terecske természetes képződményként adott helyet Nepomuki Szt. János homokkő szobrának és egy pumpával működő közkútnak.

A statisztikai hivatal épületének helyszíne 1896-ban

Régi utcanév

Oszlop utca (1879-ig Zöld Oszlop utca)
Tégla utca (1875-ig Három szív utca)
Tudor utca (1879-ig Doktor, illetve Orvos utca)
Országút

Mai utcanév

Keleti Károly utca
Fényes Elek utca
Buday László utca
Margit körút

A helyszín kiválasztása minden bizonnyal összhangban állt a hatalmas léptekkel fejlődő főváros városépítési terveivel, főként azzal a szándékkal, hogy a jobb part is induljon el a nagyvárosiasodás útján.

A mellékelt 1896. évi Homolka-féle térképrészleten látható a szóban forgó telek. A környék utcái már a mai helyzetnek megfelelő képet mutatják, a beépítettség azonban még igen gyér.¹³

A korabeli sajtó hírei szerint 1896 tavaszán felgyorsultak az események „a statisztika háza” körül. A *Magyar Estilap* 1896. április 15-i száma már *Dániel Ernő* törvényjavaslatáról hoz hírt:

„**A statisztikai hivatal új épülete.** *Dániel Ernő* kereskedelmi miniszter a képviselőház mai ülésében a következő törvényjavaslatot nyújtotta be »az országos m. kir. statisztikai hivatal elhelyezésére a főváros jobb parti részének valamely alkalmas helyén emelendő állami épületről.«

1. Az országos m. kir. statisztikai hivatal elhelyezésére a főváros jobb parti részének valamely alkalmas helyén állami épület emeltetik.

2. A kereskedelemügyi m. kir. miniszter ezen állami épület létesítésére és berendezésére szükséges összes költségek fedezése céljából 50 évre leköötendő legfeljebb 20.000 frt-nyi évi járadék alapján kölcsönt vehet fel.”

Nyomon követve a képviselőházi és a felsőházi naplókat, látható, hogy a törvényjavaslat vita nélkül „ment át” a törvényhozáson, minek eredményeképpen 1896. július hó 5. napján a király szentesíti az 1896. évi XX. tc.-t a magyar kir. statisztikai hivatal elhelyezésére emelendő épületről.¹⁴

Az építési munkálatok hamarosan megkezdődhettek, és alig másfél esztendő alatt a „statisztika háza” felépült.

Nevezetesebb építkezések, 1898¹⁵

M. kir. honvédelmi minisztérium: Honvéd gyalogsági „I. Ferencz József” kaszárnya (IX. Üllői-ut)	2,247.200
Budapest székesfőváros: Szent János-kórház (I. Kutvölgy)	1,658.726
Vallás- és közokt. m. kir. minisztérium: kétemeletes szülészeti klinika (VIII. Baross-u.)	960.000
Vallás- és közokt. m. kir. minisztérium: kétemeletes bonczszobai épület (IX. Tüzoltó-u.)	844.372
Vallás- és közokt. m. kir. minisztérium: Főreáliskola (VI. Szondy-u.)	788.000
Cs. és kir. katonai építészeti osztály: Parancsnoksági épület (IV. Zöldfa-u.)	714.000
Vallás- és közokt. minisztérium: Klinikai épület (VIII. Üllői-ut)	648.000
<i>Orsz. statisztikai hivatal: Hivatali-épület (II. Oszlop-u.)</i>	<i>600.000</i>
M. kir. honvédelmi minisztérium: Honvédkórház (IX. Gyáli-ut)	490.240
Budapest székesfőváros: Előjárósági épület (VIII. Baross-u.)	490.000
Budapest székesfőváros: Négy marhaistálló-épület (IX. Marhavásár-tér)	460.000
Budapest székesfőváros: Iskola- és óvó-épület (IX. Tüzoltó-u.)	442.000
Cs. és kir. katonai építészeti osztály: „Hadik” kaszárnya (I. Promontori-ut)	423.360
M. kr. államvasutak gépgyára: Gépcsarnok (X. Kőbányai-ut)	319.200
M. kir. államvasutak gépgyára: Aratógép-műhely (X. Orczy-ut)	300.000
Kereskedelmi m. kir. minisztérium: Posta- és távirtdai gazdasági hivatal épületei (IX. Gyáli-ut)	239.800
Budapest-angyalföldi m. k. elmebeteg-intézet: Igazgatósági épület (VI. Hungária-ut)	226.200

¹³ Lásd: *Schmall Lajos*: Buda-Pest Utczái és Terei. Adatok a buda-pesti utcák és terek elnevezéséhez és történetéhez. 1906. 192 old. Schmall szerint „1901-ben szabályozták az Oszlop utcát és megállapították ezen utca beépítési módját”. (102. old.)

¹⁴ A Törvényjavaslat és Indoklása, valamint a Törvénycikk reprintjének forrása: Az 1892. évi február hó 18-ra hirdetett Országgyűlés képviselőházának irományai. 29–37. köt. Pesti ny. Bp. 1892–1896.

¹⁵ *Kőrösy József*: Az 1896–1900. évi budapesti építkezések. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatalának közleményei. XXXII. Budapest. 1902. 64. old.

1097. szám.

89

1097. szám.**Törvényjavaslat,**

az országos m. kir. statisztikai hivatal elhelyezése czéljából Budapesten emelendő állami épületről.

1. §.

Az országos m. kir. statisztikai hivatal elhelyezésére, a főváros jobbparti részének valamely alkalmas helyén, állami épület emeltilik.

2. §.

A kereskedelemügyi m. kir. minister ezen állami épület létesítésére és berendezésére szükséges összes költségek fedezése czéljából 50 évre lekötendő legfeljebb 20.000 forintnyi évjradék alapján kölcsönt vehet fel.

Az évi részletfizetések az orsz. m. kir. statisztikai hivatal költségvetésében, a dologi kiadások rovatában, az eddigi házbéreköltségek helyén mint rendes kiadások felveendők.

3. §.

A kölcsönügylet s a telekvásárlásra, valamint az építésre vonatkozó összes jogügyletek s az arra vonatkozó összes iratok bélyeg- és illetékmentességben részesülnek.

4. §.

A jelen törvény végrehajtásával a kereskedelemügyi és a pénzügyi m. kir. ministerek bizatnak meg.

Budapesten, 1896. évi április hó 12-én.

*Dániel Ernő s. k.,
kereskedelemügyi m. kir. minister.*

Melléklet az 1097. számú irományhoz.

Indokolás,

„az országos m. kir. statistikai hivatal elhelyezése céljából Budapesten emelendő állami épületről“ szóló törvényjavaslathoz.

Az országos magyar királyi statistikai hivatal munkakörének folytonos fejlődésével és az adatgyűjtéseknek fokozatosan a számlálólap-rendszerre való fektetésével mindinkább érezhetővé válik e hivatal elhelyezésének czélszerűtlensége s a rendelkezésre álló helyiségeknek elégtelensége. A statistikai hivatal által elfoglalt helyiségek már most is csak oly munkabeosztással képesek e hivatal összes munkálatait befogadni, hogy a hivatalban a rendes hivatalos munkaidő mellett a délutáni munka is évek óta állandóan rendszeresítve van.

Ily viszonyok között — tekintettel arra, hogy a statistika terén bármely számbavehető reform, a mely akár a meglévő adatgyűjtéseknek tökéletesítését, akár valamely új statistikai ágnek meghonosítását czélozza, újabb helyiségek kibérlését tenné szükségessé és a hivatal által fizetett magas házbéreknek még további emelkedését vonná maga után, — nem csupán a statistikai szolgálat érdekében, de pénzügyi szempontból is gondoskodnom kell arról, hogy az országos m. kir. statistikai hivatal állandó elhelyezése céljából állami épület emeltessek, oly épület, a mely nemcsak a statistikai hivatal jelenlegi kereteinek feleljen meg, hanem nagyobb szabású reformoknak és fejlesztéseknek befogadására is alkalmas legyen.

Az országos m. kir. statistikai hivatal által bérben birt helyiségekért e hivatalnak már az 1895. évi költségvetésében — valamint a korábbi évek költségvetéseiben is — házbér czfmén állandóan 14.325 frt volt előirányozva. A statistikai hivatal által jelenleg elfoglalt helyiségek után fizetett összes házbér pedig 21.000 forintra rúg, a mely összegből az 1896. évi költségvetés szerint az országos magyar királyi statistikai hivatal terhére 8.000 forint esik, a többi az 1895 : VIII. törvényzikk alapján végrehajtott mezőgazdaság-statistikai felvétel költségeire megállapított 300.000 forintnyi hitelből fedeztetik. De ezen, a statistikai hivatal 1896. évi költségvetésére nézve kedvező állapot csak kivételes és csupán a földművelésügyi miniszterrel létrejött egyezségnek a folyamánya s mihelyt a mezőgazdaság-statistikai munkálatok befejeztetnek, az összes házbérteher, tehát mind a 21.000 forint, a statistikai hivatal terhére fog esni, minthogy a hivatal a jelenleg elfoglalt helyiségekből semmit sem nélkülözhet, sőt a statistikai hivatal munkakörének bármí csekély bővítésével, különösen pedig a munkás-statistikai osztálynak felállításával, még újabb helyiségek kibérlése is elkerülhetlenné válik, úgy, hogy a jelenlegi 21.000 frtnyi házbérösszeg, mint minimális

bér és minimális fedezeti alap tekintendő. Ezen összeghez számítva még a hivatal igazgatójának 1.000 frtot tevő lakbérét — miután részére az emelendő épületben természetben volna lakás kijelölhető, — a fedezeti alap 22.000 frtra emelkedik.

Ily nagy fedezeti alap — évenként 22.000 frt — állván rendelkezésre, miután ezzel szemben biztos kiútásom van arra, hogy a székes főváros jobbparti részén valamely alkalmas és jutányos áron megszerzendő telken az orsz. m. kir. statisztikai hivatal czélszerű elhelyezésére megfelelő épületet körülbelül 400.000 frtnyi költségen, tehát minden esetre oly költségnmüvelet alapján létesíthetők, a mely legfeljebb 20.000 frtos évjáradékkal 50 év alatt törleszhető lesz, az építést teljesen indokoltnak látom s e végből van szerencsém a mellékelt törvényjavaslatot előterjeszteni. E szerint az orsz. m. kir. statisztikai hivatal számára emelendő épületet a rendelkezésre álló fedezetnél 2.000 frttal alacsonyabb évi teher alapján szándékozom létesíteni. A tervbe vett építkezés tehát pénzügyileg feltétlenül előnyösnek mondható, annyival is inkább, minthogy az említett évjáradék fejében felveendő kölcsönből nemcsak a telekvásárlási és az építési költségek, hanem az épület belső berendezési költségei, mint például a központi fűtés és világítás, sőt a hivatalnak az új helyiségekbe való átköltözési költségei is fedezhetőek lesznek. A szükséges összeget minél nagyobb effectív értékben, azonban mégis a törvényjavaslatban megjelölt s 50 éven át fizetendő, évenként legfeljebb 20.000 frtra rugó járadék által engedett kereten belül, valamely budapesti pénzintézettől szándékozom kölcsön venni. Az évenként fizetendő részletek az orsz. m. kir. statisztikai hivatal költségvetésében, a dologi kiadások rovatán az eddigi házbérek helyett fognak a költségvetésbe felvételni.

Különösen hangsúlyozni kívánom még, hogy a midőn az orsz. m. kir. statisztikai hivatal állandó elhelyezése czéljából állami épület emelését határoztam el és ez épület helyeül a székes főváros jobbparti részén szemeltem ki telket, ez elhatározásomban azon a tekinteten kívül, hogy az építendő állami épület a telekár viszonyoknál fogva a budai oldalon sokkal olcsóbban és így pénzügyileg előnyösebben létesíthető, mint a pesti részen, egyik fő- és döntő szempont volt számomra nézve: lehetőleg eleget tenni a székes főváros irányadó köreiben nyilvánult azon törekvésnek, hogy mindazon hivatalok, a melyeknek a pesti oldalon való elhelyezése a közönséggel való érintkezés szempontjából nem okvetlenül szükséges, a budai részek fejlődésének előmozdítása érdekében a főváros jobbparti oldalára helyeztessenek át. A statisztikai hivatalnak Budára való helyezése, az e hivatalban alkalmazott tisztviselői és napidíjas személyzet nagy számánál fogva, a budai részek fejlődésére nézve különösen nagy fontossággal bír, de nagyfontosságú a statisztikai hivatalra nézve is, a melynek nagyjából kétszáz tisztviselőből álló tisztikara és napidíjas személyzete az áthelyezés folytán abban a kedvező helyzetbe jut, hogy a pesti részeknél egészségesebb fekvésű vidéken és a mellett sokkal jutányosabb áron szerezhet magának lakást.

Tekintettel tehát arra, hogy a tervbe vett építkezés az előadottak szerint az orsz. m. kir. statisztikai hivatal czélszerű elhelyezése érdekében szükséges, a székes főváros budai részeinek fejlesztése szempontjából kívánatos, pénzügyi tekintetből pedig felette előnyös, kérem a t. házat, hogy az orsz. m. kir. statisztikai hivatal elhelyezése czéljából emelendő állami épületre vonatkozó törvényjavaslatot elfogadni méltóztassék.

Budapesten, 1896. évi április hó 12-én.

*Dániel Ernő s. k.,
kereskedelmiügyi m. kir. miniszter.*

410

CCLXXIX. szám.

CCLXXIX. szám.

1896. ÉVI

XX. TÖRVÉNYCZIKK,

a magyar kir. statistikai hivatal elhelyezésére emelendő épületről.

(Szentelést nyert 1896. évi július hó 5-én. — Kihirdettetett az »Országos Törvénytár«-ban 1896. évi július hó 9-én.)

Mi Első Ferencz József,

Isten kegyelméből Ausztriai Császár, Csehország Királya stb. és Magyarország Apostoli Királya.

Kedvelt Magyarországnak és társországai hű Főrendel és Képviselői közös egyetértéssel a következő törvényczikket terjesztették szentesítés végett Felségünk elé:

1. §.

Az országos m. kir. statistikai hivatal elhelyezésére, a főváros jobbparti részének valamely alkalmas helyén, állami épület emeltetik.

2. §.

A kereskedelemügyi m. kir. minister ezen állami épület létesítésére és berendezésére szükséges összes költségek fedezése czéljából 60 évre lekötendő legfeljebb 20.000 frtyi évi járadék alapján kölcsönt vehet fel.

Az évi részletfizetések az orsz. m. kir. statistikai hivatal költségvetésében, a dologi kiadások rovatában, az eddigi házbérlőköltségek helyén mint rendes kiadások felveendőek.

3. §.

A kölcsönügylet s a telekvásárlásra, valamint az építésre vonatkozó összes jogügyletek s az arra vonatkozó összes iratok bélyeg- és illetékmentességben részesülnek.

4. §.

A jelen törvény végrehajtásával a kereskedelemügyi és a pénzügyi m. kir. ministerek bizatnak meg.

Mi e törvényczikket s mindazt, a mi abban foglaltatik, összesen és egyenkint helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak vallván, ezennel királyi hatalmunknál fogva helybenhagyjuk, megerősítjük és szentesítjük, s mind Magunk megtartjuk, mind más Híveink által megtartatjuk.**Kelt Ischlben, ezernyolczszáz kilenczvenhatodik évi július hó ötödik napján.**

FERENCZ JÓZSEF s. k.

(P. H.)

B. Bánffy s. k.

Kőrösy József épületstatistikájából azt is megtudhatjuk, hogy az 1898-ban befejezett középítkezések sorában a „nevezetesebb építkezések” között a Hivatal épülete 600 000 forintos költséggel szerepel, ami azt mutatja, hogy nem kevés megtakarítással sikerült a terveket megvalósítani.

Az egykori *Vasárnapi Ujság* című hetilap 1898. évi 2. száma szakszerű alapossággal számol be az eseményről, és egyúttal összefoglalja a hivatalos statisztika elért eredményeit, az ide vezető utat, és ismerteti az intézmény jelenbeli (korabeli) működését.¹⁶ Közzétesszük az írás néhány érdekes részletét és az illusztrációként megjelent két, fénykép után készült metszet másolatát.

„A kereskedelemügyi miniszter, b. *Dániel* Ernő múlt évi decz. 18-án díszes közönség jelenlétében ünnepélyesen avatta föl a magyar kir. központi statisztikai hivatal új otthonát. Az ünnepélyen nemcsak a hivatal egész tisztikara vett részt, hanem megjelent *Darányi és Perczel* miniszter, a törvényhozás számos tagja, a székes főváros főpolgármestere és polgármestere, a második kerületi előljáróság, a képviselő testület számos előkelő tagja s több más notabilitás is.

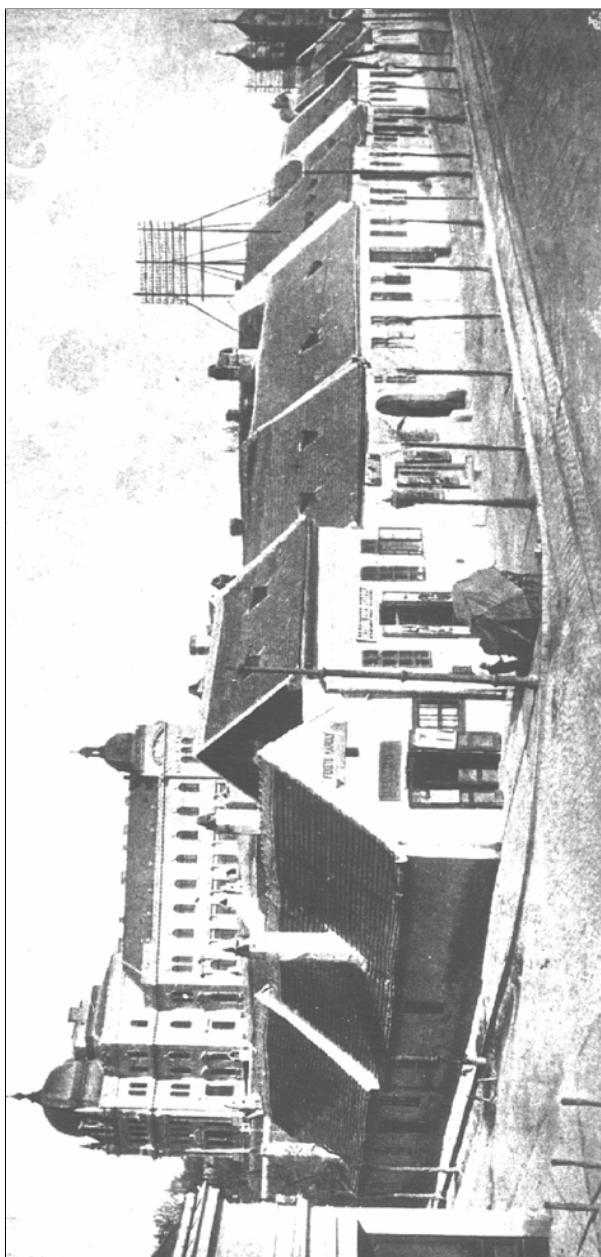
A palotaszerű épület a budai Rózsahegy lejtőjén már messziről meglepi a szemlélőt nagy arányaival s homlokzatának nemes méltóságával. A Margit-körút élénk forgalmú vonalától oldalt, jóval magasabban fekszik, nyugodt munkálkodásra igen alkalmas csendes vidéken. Éjszaki és nyugati oldalán tágas szabad tér, melyet a székes főváros parkká alakít. A parkhoz kényelmes villákat övező kertek csatlakoznak, hol a vagyonszerző munka emberei pihenek az üzleti és közéleti fáradalmait. Tudományos intézet számára alig lehetne ennél alkalmasabb helyet találni.

A statisztikai hivatal, bár a közigazgatásnak lényeges szerve, voltaképpen mégis tudományos intézet. Közvetlenül szolgálja ugyan az állam és társadalom gyakorlati céljait, de ezt az által teszi, hogy szigorú tudományos módszerrel, pártatlanul kutatja az állami, társadalmi és gazdasági életben nyilatkozó törvényszerűségeket, s a delejtű érzékenységgel mutatja a követett irány helyes vagy helytelen voltát.

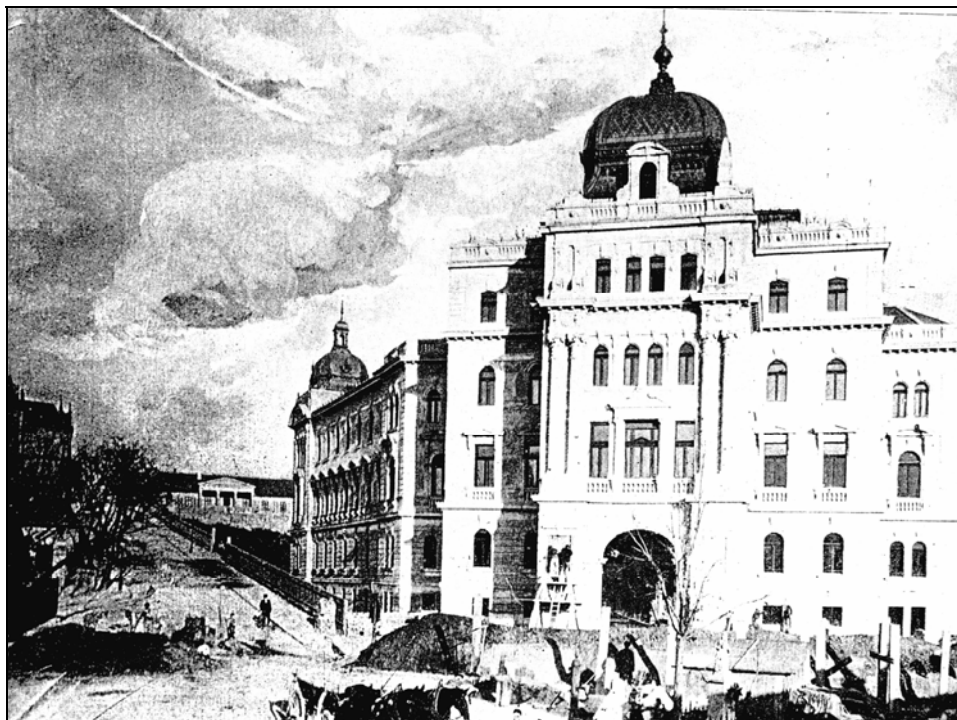
A statisztika aránylag fiatal tudomány, de rohamosan emelkedik tekintélyben, s ma már az államférfi, közigazda és sociolog kezében nélkülözhetetlen segédeszköz. Hazánkban is szinte meglepő a hivatalos statisztika fejlődése...

...A hivatalos statisztika újabb sikereiből kiváló rész illeti a kereskedelmi minisztert is. A statisztika ügyére ritka szerencse, hogy báró *Dániel* Ernő kereskedelmi miniszter, teljes tudatában az ügy nagy fontosságának, azt oly melegen felkarolta, mint előtte még egy államférfi sem, s jóakarátának és tekintélyének egész súlyával támogatta a hivatal igazgatójának törekvéseit. A miniszternek e tekintetben is méltó munkatársa *Vörös* László államtitkár, ki szintén erős támasza és szakavatott fejlesztője a statisztikai hivatalnak.

¹⁶ A cikk szerzője névtelen, de az írás alaposságából, tárgyi pontosságából *Bokor Gusztávra* vagy *György Aladárra* lehet következtetni.

A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal új épülete a Margit kórházról nézve

A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal új épületének homlokzata

Most végre a magyar kir. központi statisztikai hivatal azt is elérte, hogy állandó otthonhoz jutott... E hontalan korszak nyert befejezést a hivatal új palotájának felépülésével, melyre az 1896. évi XX. törvénycikk adta meg a felhatalmazást.

Az építés ügyeit a hivatal igazgatójának, *Jekelfalussy* József miniszteri tanácsosnak elnöklése alatt egy bizottság vezette, mely oly kitűnően oldotta meg feladatát, hogy a nagy és díszes épület jelentékeny megtakarítással készült el, a mi csaknem páratlanul áll a középületek történetében.

Mai számunk két képben mutatja be az új palotát, melyet kiváló építészünk, *Czigler* Győző tanár épített. A budai részek egyik félreeső helyén emelkedő díszes középület fővárosunk fejlődésében is figyelemre méltó mozzanat. Annak a jogosult ohajtásnak megtestesülését látjuk benne, hogy a pesti oldal mesés gyarapodásával szemben a budai oldal se szoruljon egészen háttérbe.

A képek, melyeket közlünk, hiven ábrázolják a palota külső alakját, azzal a különbséggel, hogy a környék még rendezetlen s az épület úgy áll, mint egy keretnélküli festmény, mely még le sem került a művész állványáról. A készülő park fog méltó keretül szolgálni. De bár középületnél a külső dísz is fontos, még fontosabb a belső berendezés czélszerűsége, s e tekintetben az épület valóban meglepi a szemlélőt. A 140 helyiség közt

egyetlen udvari helyiség sincs, a tágas udvar felől széles, világos, zárt folyosók futják körül a palotát. A hivatalos szobák úgy folynak egymásból, hogy megvan ugyan az összeköttetés, de egyuttal a zavartalan munkálkodás szempontjából annyira szükséges különállás is. A palota homlokzatát az első és második emeleten egy-egy tágas tanácsterem foglalja el, míg a megfelelő helyiség a harmadik emeleten nagyobb időszaki munkálatok végzésére van szánva, a melyre ott még a hatalmas, világos lépcsőház s a melléktermek is igen alkalmasak. Az alagsor keleti oldalán húzódnak a könyvtár termei, melyekben a hivatal értékes könyvtára kényelmes elhelyezést talál. Az 1897. évi XXXV. t.-cz. a hivatalnak szakszempontból páratlan könyvtárát nyilvános jelleggel ruházta fel, s részére köteles példányokat biztosított a Magyar birodalom egész területén megjelenő nyomtatványokból, ezzel is bizonyítva a hivatal tudományos jellegét.

A hivatal igyekszik is hiven megfelelni ennek a jellegének, mert ez emeli arra a magaslatra, hol mint közállapotaink élő lelkiismerete szolgálhatja a magyar nemzet érdekét.”

Az impozáns, háromkupolás, nagyméretű, de arányos és jól elhelyezett épület, ha meg is indította a környék építészeti léptékének, képének átalakulását, a korabeli fotók szerint még jó néhány évig egyedül uralta a vidéket.

Napjainkban is a környék meghatározó épülete, noha a háborús károkat igen-igen megsínylette¹⁷ és az idő kártevéseit alig-alig állja, de még emlékeztet egy sokat akaró és ígérő korszak fényére.

TÁRGYSZÓ: A statisztika története.

SUMMARY

In 1989 the so-called „central” building of the Hungarian Central Statistical Office in Keleti Károly Street has become hundred years old.

The study recalls the situation of the Statistical Office hundred years ago, the successes it achieved during the first 30 years as from its foundation in 1867 when it had to be functioning under poor circumstances moving from one place to another.

On the basis of original sources the study presents the topographical ways at several points of the town where the organisation did its important work before it received a final „home” of its own.

The study releases documents on the birth of the idea of creating a central building and its acception by the law. The author reports on the inauguration of the building by citing articles from the press of the age which took place hundred years ago.

¹⁷ A súlyos háborús károk helyreállítási munkálatairól és költségeiről lásd: 90 éves a Központi Statisztikai Hivatal központi épülete. Megjelent: Évfordulók a statisztika történetéből, 1992. Szerk.: Dr. Bánszegi Katalin és társai. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1994. 68 old.